

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ
ЛІНГВІСТИКИ**
[CURRENT ISSUES IN LINGUISTIC COMMUNICATIONS /
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ КОМУНІКАТИВНОЇ
ЛИНГВІСТИКИ]

УДК 811.133.1

Стаття надійшла до редакції [Article received /

Статья поступила в редакцию] – 17.07.2019 р.

Перевірено на плагіат [Checked for plagiarism / Проверено на плагиат] – 19.07.2019 р.

Оригінальність тексту [The originality of the text / Оригинальность текста] – 78.58 %

<http://doi.org/10.17721/2663-6530.2020.37.07>

**СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР МОВЛЕННЯ В КОМУНІКАТИВНОМУ
ДИСКУРСІ**

Надія Петрівна Поліщук (м. Київ, Україна)

juri_tandem@ukr.net

кандидат філологічних наук, доцент
Київський міжнародний університет
(Міністерство освіти і науки України)
03179, м. Київ, вул. Львівська, 49

В статті розглядається питання диференційного підходу до проблем комунікації, яка забезпечує створення, сприйняття та розуміння тексту. Вивчаються закономірності породження та сприйняття мовленнєвого повідомлення (тексту). Розглядаються проблеми мовленнєвого спілкування та виявляються напрямки в дослідженні тексту.

Ключові слова: комунікація, висловлення, текст, мовленнєва діяльність, реципієнт.

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://semantics.knu.ua/index.php/prblmsemantics>

SYSTEM NATURE OF SPEECH IN COMMUNICATIVE DISCOURSE

Nadiya P. Polishchuk (Kyiv, Ukraine)

juri_tandem@ukr.net

PhD (Philology), Associate Professor
Kyiv International University
(Ministry of Education and Science of Ukraine)
49, Lvivska St., Kyiv, Ukraine, 03179

The paper deals with differentiating the problems of communication, including creating and understanding texts. The study explores the regularities of generating and understanding verbal messages (texts), outlines verbal communication issues and research directions in text linguistics.

Key words: communication, utterance, text, speaking activity, recipient.

**СИСТЕМНЫЙ ХАРАКТЕР РЕЧИ В КОММУНИКАТИВНОМ
ДИСКУРСЕ**

Надежда Петровна Полищук (г. Киев, Украина)

juri_tandem@ukr.net

кандидат филологических наук, доцент
Киевский международный университет
(Министерство образования и науки Украины)
03179, г. Киев, ул. Львовская, 49

В статье рассматривается вопрос дифференциального подхода к проблемам коммуникации, которая обеспечивает создание, восприятие и понимание текста. Изучаются закономерности порождения и восприятия речевого сообщения (текста). Рассматриваются проблемы речевого общения и определяются направления в исследовании текста.

Ключевые слова: коммуникация, высказывания, текст, речевая деятельность, реципиент.

(Актуальні питання комунікативної лінгвістики [Актуальные вопросы коммуникативной лингвистики])
Системний характер мовлення в комунікативному дискурсі (Українською) [Системный характер речи
в коммуникативном дискурсе (На укр. яз.)]

© Полищук Н. П. [Полищук Н. П.] juri_tandem@ukr.net

**PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINHVISTYKY]**

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://semantics.knu.ua/index.php/prblmsemantics>

Останнім часом у сфері наукових лінгвістичних досліджень актуальним є аналіз дискурсу як об'єкта, що включає в себе, крім вербально вираженого тексту, й інші змістовні галузі. При цьому привертає увагу те, що дискурс як операційне поняття наукового пошуку використовується не тільки в лінгвістичних, а й в інших наукових дослідженнях. Вчені активно застосовують цей термін щодо найрізноманітніших сфер людської комунікації. Лінгвістичного аналізу зазнають такі об'єкти, як просто «дискурс» [2] «діалогічний дискурс», «автобіографічний дискурс» [4], «газетний дискурс» [8], «рекламний дискурс» [5] тощо. Тому питання про розмежування понять «текст» і «дискурс» вимагає спеціального розгляду.

Існує думка, що текст і дискурс – це різні поняття. «Вивчення дискурсу не обмежується експліцитним описом структур самих по собі. Результати досліджень дискурсу в галузі таких різних дисциплін, як теорія мовленнєвої комунікації, когнітивна психологія, соціальна психологія, мікросоціологія та етнографія засвідчили, що дискурс не є лише ізольованою текстовою або діалогічною структурою. Скоріше, це складне комунікативне явище, яке включає в себе і соціальний контекст, що дає уявлення як про учасників комунікації (і їх характеристики), так і про процеси виробництва та сприйняття повідомлення» [3:112–113]. Ще більш очевидним є наступне твердження: «дискурс, порушуючи інтуїтивні або лінгвістичні підходи до його визначення, не обмежується рамками конкретного мовного висловлювання, тобто рамками тексту або самого діалогу» [3:122]. Існує таке визначення дискурсу: «Дискурс (від *фр.* discours – мова) – зв'язний текст в сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними та іншими факторами; текст, узятий в певному аспекті, що відображає подію; мовлення, розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії: людей і механізмів їх свідомості (когнітивних процесів). Дискурс – це мова, “занурена в життя” [1]. Тому «термін “дискурс”, на відміну від терміна “текст”, не застосовується до давніх та ін. текстів, зв'язки яких з живим життям не відновлюються безпосередньо» [1].

Слово «дискурс» тлумачиться як «мовленнєвий твір, що

**ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]**Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]<http://semantics.knu.ua/index.php/prblmsemantics>

розглядається у всій повноті свого виразу (словесно-інтонаційного і паралінгвістичного) і намаганням, з урахуванням усіх позамовних чинників (соціальних, культурних, психологічних), суттєвих для успішної мовленнєвої взаємодії» [6]. Згідно з іншим визначення у дискурсі пропонується закріпити за текстом тільки письмову сферу комунікації, у той час як поняття дискурсу поширити на усні форми мовлення.

Під словом *discourse* позначаються різні явища. Як іменник слово *discourse* в офіційній ситуації може позначати:

а) «довгу серйозну промову або фрагмент письмового тексту на певну тему» (a long and serious speech or piece of writing on a particular subject);

б) «серйозну усну або письмову дискусію з певної теми» (serious spoken or written discussion of a particular subject).

У лінгвістичному плані термін «дискурс» може мати значення «письмова або усна мова, особливо якщо її вивчають з метою розуміння того, як люди користуються мовою: аналіз дискурсу» (written or spoken language, especially when it is studied in order to understand how people use language: discourse analysis) [10:393]. Слово “diskurs” має значення публічні дебати, жвава бесіда. Таким чином увага акцентується на належності цього феномену до сфери усного діалогічного мовлення.

В цілому, існують такі визначення терміна «дискурс»:

1) в загальному плані: обмін думками, словами, а також методично побудоване обговорення будь-якої наукової теми;

2) обговорення думок або норм, що претендують на деяку значимість.

Також існують такі визначення поняття «дискурс»:

1) обговорення, (філософський) діалог з метою наблизитися до істини за допомогою наведення доказів «за» і «проти», аргументів і контраргументів;

2) метакомунікативна діяльність з метою встановити взаєморозуміння за допомогою обговорення значущих питань про норми і звичаї; за допомогою звернення до істини всіма прийнятими

**PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINHVISTYKY]**

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://semantics.knu.ua/index.php/prblmsemantics>

твердженнями;

3) в англійській мові це слово є синонімом до слова «текст»;

4) у прагматиці під дискурсом розуміється структурована послідовність мовленнєвих дій, що утворюють комунікативну єдність найвищого рівня; при цьому на основі загальних ознак можна виділити різні типи дискурсу (наративний дискурс, аргументативний дискурс) і різновиди дискурсу:

а) послідовність мовленнєвих дій: виокремлюються завдяки систематичній зміні ролей мовця і слухача (наприклад, питання – відповідь, докір – вибачення / виправдання);

б) зчеплення мовних дій без систематичної зміни ролей мовця і слухача (мова, доповідь, промова);

5) відкрита сукупність тематично взаємопов'язаних і порівнюваних між собою текстів.

Серед германістів розглядається також наступне визначення теорії дискурсу:

а) дискурси являють собою відкриту сукупність текстів, пов'язану між собою в семантико-тематичному та / або прагматичному плані;

б) кожен окремий текст належить до певного дискурсу, тобто кожному тексту притаманна ознака дискурсивності;

в) належність окремих текстів до певного дискурсу організовується серійним чином на основі лінійного зв'язку та / або завдяки включенню в єдину мережу текстів;

г) в практичній комунікації, як правило, немає необхідності вказувати на сукупність текстів, які належать до будь-якого дискурсу, тому що учасники інтеракції інтуїтивно дотримуються регулярно повторюваних закономірностей у побудові текстів (наприклад, заголовки ділового листа);

г) у деяких випадках необхідно більш точно визначати групу текстів, що належать до певного дискурсу (наприклад, до юридичної сфери);

д) обсяг сукупності текстів, що належать до конкретного дискурсу, не може бути точно визначеним: слід виділяти якесь «ядро» цієї сукупності, тобто в тематичному формальному відношенні основну

ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]<http://semantics.knu.ua/index.php/prblmsemantics>

структуру центральних подій, поданих у текстах, та їх генезис.

Як бачимо, при описі дискурсу дослідники не можуть обійтися без центрального поняття сучасної лінгвістики – поняття тексту. Вважається, що дискурси являють собою чудовий матеріал для інтеграції текстів та ситуативно-соціальних параметрів у використанні мовних одиниць. У центрі цього процесу кожного разу буде розміщене тематико-семантичне ядро як фокус, який об'єднує дискурсивні тексти. Тому дискурси являють собою важливий дидактичний потенціал для розвитку логічного і стратегічного мислення. Наприклад, спочатку добирається конкретний текст (базисний текст, вихідний текст), в якому заявлена дискурсивна тема, що відіграє центральну роль. Потім визначається, які тексти і групи текстів, а також які події можуть становити інтерес з точки зору заглиблення у тему дискусії. Здебільшого такі предтексти виконують роль опорних точок для обґрунтування розвитку і виділення окремих моментів дискусії. Після того як обсяг розглянутого дискурсу визначено, слідує точний лінгвістичний аналіз вихідного тексту (ядра дискурсу), його поверхневої структури, основних значущих одиниць і рольових характеристик. Особлива увага при цьому приділяється темі тексту з урахуванням її ролі в глобальній тематичній структурі тексту. Нарешті, відбувається детальний аналіз локальних текстуальних одиниць, результатом якого повинно стати виявлення змісту тексту, з урахуванням когерентних зв'язків між окремими його частинами. Таким чином, два поняття – «текст» і «дискурс» – взаємодіють, взаємодоповнюють і збагачують одне одного.

Дискурс має семіотичні характеристики мовлення, які допомагають формувати тексти. Текст і дискурс дослідники розглядають як такі, що доповнюють один одного, при цьому акцентуючи соціальний або мовний рівень. Розглядається він як складне комунікативне явище, що включає соціальний контекст, інформацію про учасників комунікації, знання процесу створення і сприйняття текстів.

Дискурс як процес мовлення визначають як:

1. зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; текст,

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINHVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://semantics.knu.ua/index.php/prblmsemantics>

занурений у життя;

2. замкнену цілісну комунікативну ситуацію (подію), складниками якої є комуніканти й повідомлення (текст) як знаковий посередник, зумовлену різними чинниками (соціальними, культурними, етнічними тощо), що опосередковують передачу інформації, обмін нею і комунікативний вплив;

3. стиль, підмова мовленнєвого спілкування;

4. зразок мовленнєвої поведінки в певній соціальній сфері, що має відповідний набір змінних.

Слід зауважити, що у сучасній теорії комунікації надаються наступні дефініції дискурсу:

1. еквівалент поняття «мовлення», тобто будь-яке конкретне висловлення;

2. одиниця за розмірами більша, ніж фраза;

3. вплив висловлення на його одержувача з урахуванням ситуації;

4. бесіда як головний тип висловлювання;

5. мовлення з позиції мовця на противагу оповіді, яка не враховує такої позиції;

6. уживання одиниць мови, їхня мовленнєва актуалізація;

7. соціально чи ідеологічно обмежений тип висловлень, характерний для певного виду соціуму;

8. теоретичний конструкт, призначений для досліджень продукування тексту.

Текст і дискурс, розглядають як відповідники до речення та висловлювання. Речення як звичайний елемент структури висловлювання об'єднує саме речення, а також соціальний контекст його використання. На вищому рівні ці відношення повторюються у тексті й дискурсі [7]. Дискурс як одиниця являє собою поєднання мовних та соціальних вимог, тому є соціолінгвістичною структурою. Він має відповідати нормам мовної, комунікативної та соціальної ситуації.

Вчені розглядають сутність дискурсу з боку формальної інтерпретації, де дискурс – це утворення більш високого рівня, ніж

**ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ ТА КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ
[ПРОБЛЕМЫ СЕМАНТИКИ, ПРАГМАТИКИ И КОГНИТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ]**

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
[Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина]

<http://semantics.knu.ua/index.php/prblmsemantics>

речення; дискурс – це вживання мови у всіх її різновидах; із боку ситуаційної інтерпретації – це втілення засобів мови в оточенні соціальних, психологічних і культурних обставин спілкування особистостей. Термін «дискурс» має такі версії: зв'язний текст; усно-розмовна форма тексту; діалог; група висловлень, пов'язаних між собою за змістом; мовленнєвий витвір як даність – письмовий та усний.

Дискурс вважається мовленням, яке є невіддільним від мовця, а сфера мови розглядається як система знаків, як знаряддя спілкування, вираженням якого є дискурс. Текст розглядають як статичний об'єкт, а дискурс – як комунікативну подію, спосіб актуалізації тексту в певних ментальних і прагматичних умовах. Дискурс у широкому розумінні слова є складною єдністю мовної форми, значення й дії, яка найкращим чином могла б бути схарактеризована за допомогою поняття комунікативної події або комунікативного акту. Мовець і слухач, їхні особистісні й соціальні характеристики, інші аспекти соціальної ситуації, безсумнівно, належать до такої події.

Під впливом теорії мовленнєвих актів, лінгвопрагматики, когнітивної лінгвістики аналіз дискурсу отримав функціональне спрямування, а дискурс почали розглядати як комунікативну подію, ситуацію, що інтегрує текст з іншими її складниками, зокрема екстралінгвальними й соціальними чинниками.

Розбіжність між текстом і дискурсом, ототожнює поняття дискурсу з комунікативною ситуацією в системній організації всіх її складників, визначає спроби встановлення його істотних визначальних рис, а також наголошує на тому, що дискурс має відповідати нормам мовної, комунікативної та соціальної ситуації.

Література:

1. Арутюнова, Н. Д. «Фактор адресата.» *Известия АН СССР* 4, т. 10 (1981): 356-367.
2. Архипова, Л. В. «Риторический прием автоинтерпретации как средство организации дискурса (на материале английской научной прозы).» Автореф. дис. канд. филол. наук (Сакт-Петербург, 2002).

(Актуальні питання комунікативної лінгвістики [Актуальные вопросы коммуникативной лингвистики])
Системний характер мовлення в комунікативному дискурсі (Українською) [Системный характер речи в коммуникативном дискурсе (На укр. яз.)]

© *Поліщук Н. П. [Полыщук Н. П.] juri_tandem@ukr.net*

PROBLEMS OF SEMANTICS, PRAGMATICS AND COGNITIVE LINGUISTICS
[PROBLEMY SEMANTYKY, PRAHMATYKY TA KOHNITYVNOI LINHVISTYKY]

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

<http://semantics.knu.ua/index.php/prblmsemantics>

3. Дейк ван Т. *Язык. Познание. Коммуникация* (Москва, Прогресс, 1989).
4. Колшанский, Г. В. *Объективная картина мира в познании и в языке* (Москва, 1990).
5. Кованова, Е. А. «Риторика автобиографического дискурса (на материале автобиографических американских деятелей политики и искусства).» Автореф. дис. канд. филол. наук (Санкт-Петербург, 2005).
6. «Краткий словарь терминов лингвистики текста», сост. Т. М. Николаева. *Новое в зарубежной лингвистике 8: Лингвистика текста* (1978).
7. Почепцов, Г. Г. «Предложение.» *Теоретическая грамматика современного английского языка* (Москва, Наука, 1981).
8. Слюсарева, Н. А. «Категориальная основа тема-рематической организации высказывания-предложения.» *Вопросы языкознания* 4 (1986).
9. Heinemann, M., Heinemann, W. *Grundlagen der Textlinguistik. Interaktion – Text – Diskurs* (Tübingen, 2002).
10. Macmillan English Dictionary: For Advanced Learners: International Student Edition (London, 2002).

References

1. Arutjunova, N. D. «Faktor adresata.» *Izvestija AN SSSR* 4, t. 10 (1981): 356-367.
2. Arhipova, L. V. «Ritoricheskij prijom avtointerpretacii kak sredstvo organizacii diskursa (na materiale anglijskoj nauchnoj prozy).» *Avtoref. dis. kand. filol. nauk* (Sankt-Peterburg, 2002).
3. Dejk van T. *Jazyk. Poznanie. Kommunikacija* (Moskva, Progress, 1989).
4. Kolshanskij, G. V. *Ob#ektivnaja kartina mira v poznanii i v jazyke* (Moskva, 1990).
5. Kovanova, E. A. «Ritorika avtobiograficheskogo diskursa (na materiale avtobiograficheskikh amerikansk'kih dejatelej politiki i isskustva).» *Avtoref. dis. kand. filol. nauk* (Sankt-Peterburg, 2005).
6. «Kratkij slovar' terminov lingvistiki teksta», sost. T. M. Nikolaeva. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike 8: Lingvistika teksta* (1978).
7. Pochepcov, G. G. «Predlozhenie.» *Teoreticheskaja grammatika sovremennogo anglijskogo jazyka* (Moskva, Nauka, 1981).
8. Sljusareva, N. A. «Kategorial'naja osnova tema-rematicheskoy organizacii vyskazyvanija-predlozhenija.» *Voprosy jazykoznanija* 4 (1986).

(Current issues in linguistic communications)

System Nature of Speech in Communicative Discourse (in Ukrainian) [Systemnyj charakter movlennja v komunikatyvnomu dyskursi]

© Polishchuk N. P. [Polishchuk N. P.] juri_tandem@ukr.net